

ОКОЛЬКО

Ірина Геннадіївна

УДК 342.721

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

THE MECHANISM OF THE REALIZATION OF SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL RIGHTS AND FREEDOM OF HUMAN AND CITIZENSHIP IN UKRAINE

студент, Інститут
підлядипломної освіти
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

У статті розглядається механізм реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Здійснюється аналіз структурних елементів досліджуваного механізму. Зауважено, що встановлення особливостей механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні потребує вирішення питання стосовно його змісту та визначення його структурних складових (елементів). Пропонується авторське визначення механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

* * *

В статье рассматривается механизм реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине. Осуществляется анализ структурных элементов изучаемого механизма. Отмечено, что установление особенностей механизма реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине нуждается в решении вопроса относительно его содержания и определения его структурных составляющих (элементов). Предлагается авторское определение механизма реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине.

* * *

Introduction. The article deals with the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedom of human and citizenship in Ukraine. The actuality of the topic is justified, the terms of scientists to determine the definition of the mechanism of the realization of the rights and freedom of human and citizenship are analyzed. The basic and optional elements of such mechanism are defined and analyzed. The author's definition of the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedom of human and citizenship in Ukraine is provided.

Purpose. The purpose of the article is to determine the mechanism of realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine, its features and its structural elements.

Results. The most effective structure of the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine should include the following elements: organizational and legal elements, which include: legal norm, a set of legislative acts, public authorities and special items (system of legal guarantees, activity of subjects of legal relations, legality, legal awareness, stages of implementation of rights and freedoms of man and citizen).

Conclusion. The mechanism of realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine is understood as the organic system of interconnected elements, which operates on the basis of legal norms, and influencing relevant social relations, has a focus on the provision, implementation, protection and protection of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen.

Ключові слова: механізм, структурні елементи, правова норма, соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина

Ключевые слова: механизм, структурные элементы, правовая норма, социальные, экономические и культурные права и свободы человека и гражданина

Keywords: mechanism, structural elements, principle of law, social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen

ВСТУП

Беззаперечно, що головне призначення сучасної правової держави полягає не стільки у проголошенні основних прав і свобод людини і громадянина, скільки у забезпеченні їх гарантування, захисту і безпосередньої реалізації. Це є принциповим положенням міжнародного права, з якого випливає, що саме держава гарантує захист прав і свобод людини і громадянина. Не є виключенням і соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина в Україні.

До проблем механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні зверталися багато українських дослідників. Наукове дослідження окремих аспектів та структурних компонентів механізму реаліза-

ції прав і свобод людини і громадянина в цілому здійснювалось у наукових працях О.О. Бандури, Ю.М. Бисаги, А.Б. Благої, Д.М. Белова, І.П. Голосніченка, О.Б. Горової, М.В. Давидової, М.М. Данканич, Р.А. Калюжного, О.А. Мартиненка, М.М. Палінчака, О.В. Прієшкіної, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, В.Я. Тація, О.Ф. Фрицького, Ю.С. Шемшученка та інших науковців. Незважаючи на це, окремі питання механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні залишаються не вирішеними та потребують додаткового дослідження.

МЕТА РОБОТИ

Мета статті полягає у визначенні механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і

свобод людини і громадянина в Україні, його особливостей та структурних елементів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою наукової статті є наукові праці, зокрема: статті, дисертації, монографії, матеріали періодичних видань, Internet-джерела, законодавство України. У роботі використано наступні наукові методи: метод структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення норм чинного законодавства тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогоднішній день ідея про пріоритетність забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні, в тому числі і соціальних, економічних та культурних, покладена в основу концепції реформування законодавства нашої держави та приведення його до відповідності євростандартам. При цьому очевидно, що забезпечення і реалізація соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні не завжди можливе тільки завдяки юридичним гарантіям та діям органів державної влади. Таким чином, необхідною передумовою ефективної діяльності правотворчих і правозастосовних органів є теоретична і практична розробка механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

У зв'язку із відсутністю на законодавчому рівні поняття механізму реалізації прав і свобод, у правозастосовній практиці можливі певні проблемні моменти, а тому виникає необхідність дослідження доктринальних положень теорії права щодо складових досліджуваної категорії та вироблення на її основі авторського поняття аналізованого в роботі механізму.

У науковій літературі реалізація прав і свобод людини та її механізм трактується по-різному. Так, під механізмом реалізації прав і свобод людини розуміє соціально обумовлений і юридично передбачений комплекс узгоджених дій особистості як правовласника, уповноважених та інших суб'єктів, діяльність яких спрямована на те, щоб особистість була здатна користуватися соціальним благом, опосередкованим правом [1, С. 46].

У свою чергу, Б.І. Стахура стверджує, що «механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина – це єдність правових та інших засобів, прийомів та способів за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права, свободи та обов'язки людини і громадянина [2, С. 85]. Водночас, Т.Ю. Фалькіна під механізмом реалізації прав і свобод розуміє систему правових засобів, за допомогою яких відбувається впровадження норм права у життя шляхом здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [3, С. 7].

Механізм реалізації прав і свобод людини слід визначити, як упорядкованість, структуру(суб'єкти, об'єкти, характер зв'язків між ними), різні соціальні і юридичні чинники, форми, способи, умови і гарантії здійснення конституційних норм відповідно до демократичних процедур, принципів законності та соціальної справедливості [4, С. 85].

У той же час, у науковій літературі піддається аналізу правова категорія «реалізація прав громадян», яка також розглядається не однаково, однак, най-

більш поширеною точкою зору з приводу цього питання є наявність двох підходів до визначення зазначеного поняття.

Відповідно до першого реалізація прав громадян розглядається як регламентований нормами права демократичний за своїм змістом й формою здійснення процес, що забезпечує кожному громадянину ті матеріальні й духовні блага, які лежать в основі належних йому суб'єктивних прав, а також захист цих прав від будь-яких зазіхань» [5, С. 50].

Як бачимо, із вищевикладеного механізму реалізації прав і свобод людини притаманні наступні ознаки: 1) це комплекс узгоджених дій особистості, правових та інших засобів, прийомів та способів, різноманітних соціальних і юридичних чинників, форм, умов і гарантій; 2) його метою є забезпечення можливості особистості користуватися відповідним соціальним благом, опосередкованим правом чи свободою, а також забезпечення охорони та захисту останніх у разі порушення; 3) його спрямованість направлена на впровадження правових норм в життя.

У той же час, слід зауважити, що встановлення особливостей механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні потребує вирішення питання щодо його змісту та визначення його структурних складових (елементів). При цьому, загальновідомо, що структурні елементи механізму реалізації прав на законодавчому рівні не визначені, а в теорії права також трактуються неоднозначно. Так, одні науковці відносять до механізму реалізації прав і свобод наступні головні елементи: правові норми, правові відносини, юридичні документи, форми і методи організації здійснення прав, свобод та обов'язків, процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу [2, С. 86; 6, С. 33]; інші дослідники виділяють більш складні елементи досліджуваного механізму: суб'єкти реалізації основних прав, свобод і обов'язків; гарантії реалізації та захисту основних прав, свобод і обов'язків; правовий захист основних прав, свобод і обов'язків; способи активної реалізації основних прав, свобод і обов'язків; засоби, що забезпечують реалізацію основних прав, свобод і обов'язків; процесуальні стадії реалізації основних прав, свобод і обов'язків [7, С. 2], треті взагалі нестандартні елементи аналізованого механізму – систему охорони і захисту прав і свобод, акти правозастосування (правозастосовчу діяльність), юридичний порядок реалізації прав і свобод, правосвідомість, принципи, юридичну відповідальність [8, С. 28; 6, С. 34].

Очевидно, що усі перераховані точки зору заслуговують на увагу, однак, на нашу думку, механізм реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні є важливим інститутом правової науки, а також складним правовим утворенням, що включає як організаційно-правові елементи, які розкривають зміст досліджуваного механізму та забезпечують ефективну реалізацію зазначених прав, так і додаткові елементи аналізованого механізму, що в сукупності із організаційно-правовими впливають на процес реалізації досліджуваних у роботі прав і свобод.

Таким чином, на нашу думку, найбільш ефективна

структура механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні повинна включати наступні елементи:

– **організаційно-правові елементи**, до яких належать:

1. *Правова норма*, що є первинним елементом досліджуваного механізму і міститься в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Загальновідомо, що в теорії права під правовою нормою розуміють загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлюється і санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин.

Важливість зазначеного структурного елементу аналізованого в роботі механізму важко переоцінити, оскільки саме норма права визначає соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина, їх взаємозв'язки, процедури і способи не лише реалізації, але й охорони та захисту, безпосереднє коло правових суб'єктів відповідних прав і свобод, а також регулює відносини з приводу забезпечення, реалізації, охорони і захисту досліджуваних прав.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під правовою нормою у сфері забезпечення і реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина розуміти правило поведінки, яке безпосередньо устанавлюється і забезпечується державою, що визначає змісті межі соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, суб'єктів, на яких вони розповсюджуються, процедури і способи їх забезпечення, реалізації, охорони та захисту, а також юридичні засоби, які застосовуються за порушення чи не виконання прав і свобод зазначених у законодавстві.

2. *Сукупність законодавчих актів*, що є важливим елементом механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, оскільки є певним гарантом відповідних прав і свобод. Саме в них розкриваються особливості змісту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, а також способи і механізми їх реалізації, охорони і захисту. До зазначених актів належить Конституція України, яка закріплює економічні права (право власності, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на страйк), соціальні права (право на соціальний захист, право на житло, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування) та культурні права (право на освіту, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності), ряд законів України, зокрема: «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про зайнятість населення», «Про прожитковий мінімум», «Про екстрену медичну допомогу», «Про авторське право та суміжні права», Цивільний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю та інші, підзаконні акти (Укази Президента, постанови КМУ, накази центральних органів виконавчої влади тощо).

3. *Органи державної влади, які наділені повноваженнями у сфері забезпечення, реалізації, охорони і*

захисту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, сукупність органів виконавчої влади, серед яких слід виділити Національну поліцію України, а також такі інституції, як прокуратура України, Президент України, уповноважений Верховної Ради України з прав людини).

– **спеціальні елементи**, до яких належать:

1. Система юридично-правових гарантій соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні, яка включає дві групи гарантій, зокрема: *організаційно-процесуальні гарантії* (безпосередню діяльність відповідних органів державної влади, а також процесуальні гарантії, що пов'язані або із випадками позбавлення чи обмеження прав та свобод, або із формами їх реалізації) та *спеціальні гарантії* (юридичні обов'язки та заборони, юридичні факти, принципи утвердження соціальних, економічних та культурних прав і свобод в Україні, ряд юридичних засобів, в тому числі ті, що забезпечують можливість відшкодування збитків особам, чії соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина порушені, засоби судового захисту, засоби кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності).

2. Діяльність суб'єктів правовідносин, що врегульована нормами права і направлена на безпосередню реалізацію соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

3. Законність як принцип діяльності державних органів і посадових осіб, що забезпечують реалізацію соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

4. Правосвідомість як принцип усвідомлення та розуміння змісту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні, а також механізмів реалізації та захисту останніх.

5. Стадії реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, зокрема: виникнення правовідносин, пов'язаних з із реалізацією прав, активні дії громадян у формі дотримання, використання, виконання правових приписів стосовно соціальних, економічних та культурних прав і свобод, безпосереднє використання соціальних, економічних та культурних прав і свобод.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під механізмом реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні розуміти складну органічну систему взаємопов'язаних елементів, що функціонує на основі правових норм, і впливаючи на відповідні суспільні відносини, має направленість забезпечення, реалізації, охорони і захисту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Фролов Ю.М. *Економічні права і свободи людини і громадянина: до теорії питання*. Держава і право. Київ. 2002. Вип. 20. С. 164-172

2. Стахура Б.І. *Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01*. Львів, 2016. 180 с.

3. Фалькіна Т.Ю. *Форми реалізації права и механизм*

их осуществления: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Нижний Новгород, 2007. 25 с.

4. Погребняк С.П. *Основоположені принципи права (змістовна характеристика): моногр.* Харків: Право, 2008. 240 с.

5. Зорина О. *Механизм реализации прав и свобод человека – общетеоретический аспект.* Закон и жизнь. 2014. № 1. С. 32-35.

6. Югов А.А. *Механизм реализации конституционных (основных) прав, свобод и обязанностей – ключевой компонент подлинного народовластия.* Конституционное и муниципальное право. 2008. № 7. С. 2-8.

7. Негодченко О.В. *Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ.* Харків, 2004. 36 с.

References

1. Frolov Yu.M. *Economic Rights and Freedoms of Man and Citizen: to the Theory of the Issue.* State and Law. 2002. Vol. 20, pp. 164-172. (in Ukrainian).

2. Stakhura B.I. *The Role of Public Authorities in Ensuring*

Human and Civil Rights in a Democratic Society: Theoretical and Legal Dimension: dissertation ... candidate law sciences: 12.00.01. Lviv, 2016. 180 p. (in Ukrainian).

3. Falkina T.Yu. *Forms of Exercising Rights and the Mechanism of their Execising: abstract ... candidate law sciences: 12.00.01,* Nizhnii Novgorod, 2007. 25 p. (in Russian).

4. Pohrebnyak S.P. *Fundamental Principles of Law (meaningful characteristics): monograph.* Kharkiv: Pravo, 2008. 240 p. (in Ukrainian).

5. Zoryna O. *The Mechanism of Execution of Human Rights and Freedoms – General Theoretical Aspect.* Lawandlife, 2014. № 1. pp. 32-35. (in Ukrainian).

6. Yuhov A.A. *Mechanism for Exercising Constitutional (Fundamental) Rights, Freedoms and Responsibilities – a Key Component of True Democracy.* Constitutional and Municipal Law, 2008. № 7. pp. 2-8. (in Russian).

7. Nehodchenko A.V. *Ensuring Human Rights and Freedoms by Internal Affairs Bodies: Organizational and Legal Grounds.* abstract... candidate law sciences: 12.00.07. Kharkiv, 2004. 25 p. (in Ukrainian).